

zonder twijfel de laatste zijn om te beweren dat de geschiedenis van de Opstand niet begrepen zou kunnen worden zonder Albada's rol erin te betrekken. Toen tijdens de promotie dan ook de vraag werd gesteld of hij niet al te veel waarde aan Albada en zijn opvattingen toegekend had, kon hij er met recht op wijzen dat hij op meer dan één plaats duidelijk gemaakt had dat Albada's opinies niet origineel waren.

Op zichzelf is dat juist, maar op een meer subtiel niveau blijft het probleem bestaan. Zo citeert Bergsma bijzonder vaak en bijzonder lang de woorden van Albada, alsof alles wat de man schreef van diep inzicht getuigde. Beter was het geweest om alleen de werkelijk kernachtige uitspraken te citeren en de rest te parafaseren. Daar komt bij dat de analyse van Albada's denkbeelden uiterst summier is gehouden. De schrijver noemt wel de boeken die Albada heeft gebruikt of waarnaar hij heeft verwezen, maar hij gaat niet na of Albada de portee van die boeken ook heeft begrepen. Het zou toch interessant zijn te weten wat iemand die uitgebreid steunt op de inzichten van de monarchomachen doet met de boeken van Bodin. Kortom, bij zijn behandeling van Aloada blijft de schrijver mijns inziens iets te dicht bij de visie van Albada staan, zodat hij ongewild de indruk wekt hem van buitengemene importantie te achten. Voor het schrijven van een goede biografische studie is zowel sympathie als distantie nodig. Aan sympathie heeft het de schrijver niet ontbroken; iets meer kritische distantie was ook nuttig geweest.

Dat alles neemt echter niet weg dat wij hier te maken hebben met een welkome aanvulling op onze kennis van de beginjaren van de Republiek. Men kan het betreuren dat de schrijver zich een enigszins beperkte taak heeft gesteld en zich niet gewaagd heeft aan een nadere analyse van Albada's opvattingen of een nadere situering van zijn persoon in een tijd waarin door de steeds scherper wordende confessionele tegenstellingen voor ongebonden figuren als Albada geen ruimte meer was. Wij moeten hem echter dankbaar zijn voor wat hij heeft gedaan: een fonkelend steentje toevoegen aan het toch al zo bonte mozaïek dat wij de Opstand noemen.

K. van Berkel

S. Vooistra, *Het Woord is vlees geworden. De melchioritisch-menniste incarnatieleer* (Kampen: J.H. Kok, 1982, 245 blz., f 38,50, ISBN 90 2422 074 2).

Dit boek is een academisch proefschrift waarop de auteur aan de theologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam promoveerde bij de doperse hoogleraren Horst en Oosterbaan. Het gaat hier om een leerstuk dat in eigen doopsgezinde kring lange tijd 'stiefmoederlijk (is) behandeld' (12) juist vanwege zijn melchioritische oorsprong. Toch is de bijzondere menswordingsleer van Christus die Melchior Hoffman, de uit Zwaben afkomstige leketheoloog, omstreeks 1530 het eerst verkondigde, niet alleen kort nadien door de Munsterse wederdopers beleden, maar ook een wezenlijk bestanddeel blijven uitmaken van de geloofsleer van de 'menniste orthodoxie', zoals die in de geschriften van Menno Simons en Dirk Philips in de zestiende eeuw is vastgelegd.

De recente studie van K. Deppermann over Hoffman tegen de achtergrond van de 'soziale Unruhen und apokalyptische Visionen im Zeitalter der Reformation' (Göttingen, 1979) vormde een belangrijk uitgangspunt voor Vooistra's onderzoek. Voorts waren er de publicaties van zijn co-promotor Oosterbaan over de doperse christologie, waarin een zekere verwantschap met de theologie van Karl Barth wordt gesignaleerd. Vooistra benadrukt in het bijzonder de eschatologische dimensie in de verkondiging van Hoffman ook ten aanzien van de incarnatieleer. De visie op Christus als Zoon Gods, in wie het Woord vlees

is geworden zonder dat daarbij iets van Maria aangenomen werd, was een voorwaarde voor de constituering van een zichtbare gemeente van de eindtijd, die zonder vlek of rimpel moest zijn.

In het tweede hoofdstuk wordt een beeld gegeven van de verbreiding der uit Straatsburg afkomstige melchioritische menswordingsleer in Nederlandse doperse kringen tijdens de zestiende eeuw, waarvoor heel wat bronnen beschikbaar zijn. Enige kritische detailopmerkingen mogen hier een plaats vinden. Menno's doop wordt op de bladzijden 47 en 49 respectievelijk op 1536/1537 en 1534/1535 gesteld (het gaat inderdaad om een omstreden kwestie). De martelaar Jan Schut moet niet in 1561 (54), maar reeds tien jaar eerder de dood hebben gevonden (*Documenta Anabaptistica Neerlandica* II, 166). Of Peter Tasch 'Hoffmans naaste medewerker' genoemd kan worden (56), lijkt mij twijfelachtig. Wat over het optreden van A Lasco te Emden gezegd wordt, is wat betreft de davidjoristen duidelijk ontoereikend (58). Vooistra noemt Zeeland 'het belangrijkste strijdperk' tussen gereformeerden en mennisten na de Opstand (64), maar de situatie was in Friesland mijns inziens niet wezenlijk anders.

Speciale aandacht besteedt de schrijver in een derde hoofdstuk aan de christologische vooronderstellingen van de avondmaalsopvattingen van Hoffman en de zijnen. Het gaat daarbij vooral om de interpretatie van Johannes 6, waarop te onzent met name ook de door het doperdom geraakte Wouter Delenus te Amsterdam zich heeft geworpen (92). Naast en tegenover de visies van spiritualisten als Ziegler en Schwenckfeld wordt die van Hoffman gesteld, bij wie tenslotte de eschatologisch bepaalde wereldzending primeert. Nauwelijks genoemd wordt de Nederlandse melchioriet van het eerste uur Hendrik Rol, wiens geschrift over het avondmaal van voor 1532 dateert. Wellicht had deze figuur meer belangstelling verdiend, ook om zijn invloed op Rothmann te Munster en waarschijnlijk op Johan van Tricht (t 1537), zijn opvolger als oudste van de herdooptengemeente te Maastricht en auteur van een boekje over de menswording van Christus. Aan dit laatste wijdt de schrijver in zijn vierde hoofdstuk een gehele paragraaf (143 vlg.), waarmee hij een waardevolle nieuwe inbreng levert voor de kennis van de doperse theologie der jaren dertig van de eeuw. Opmerkelijk is de davidjoristische inslag in het over het geheel sterk door Hoffmans ideeënwereld geïnspireerde geschrift (148). Als schakel tussen de melchioritisch-munsterse en de melchioritisch-menniste periode is Johan van Tricht ongetwijfeld een interessante overgangfiguur.

Tot ver in de zeventiende eeuw bleef de menniste incarnatieleer in de kring der Nederlandse doopsgezinden een rol spelen, het sterkst bij een groepering als de 'Harde Friezen' met P.J. Twisck en Sywert Pieters als woordvoerders (of bij de behoudende Groninger en Dantziger Oude Vlamingen), maar ook bij exponenten van een middenpartij van Vlamingen als de Haarlemse oudsten Cornelis de Cuyper en Jacques Outerman, die de dialoog met het veldwinnende socinianisme niet uit de weg gingen, ook op het punt van de menswordingsleer (165 vlg.).

Vooistra heeft over zijn onderwerp een goed gecomponeerde en met overtuiging geschreven studie geleverd. In een slothoofdstuk recapituleert hij zijn themata, eindigend met een beschouwing naar aanleiding van de 'wederoprichting van alle dingen' (*Handelingen* 3:21) over het doperse restitutie-begrip. Een niet vervulde wens is die van een afzonderlijke lijst van gebezigde publikaties, die nu alleen via de annotatie vermeld zijn. Een belangrijk geschrift van Hoffman over de incarnatie uit 1532 is in transcriptie als bijlage opgenomen (229 vlg.).

A.F. Mellink

J. Hoek, *Daniël Colonius (1566-1635). Theoloog tussen reformatie en orthodoxie* (Dissertatie Leiden 1982; Huizen: Bout & Zonen, [1982], vii + 223 blz.).

Daniël Colonius (1566-1635) is een duizendpoot geweest van het slag dat graag aan evenzovele touwtjes trekt om het leven van zijn tijdgenoten te beïnvloeden. Hij heeft daarvan de gevolgen moeten dragen. Met het vergaan van de touwtjes taande tegelijkertijd zijn invloed en nam het verleden hem in diepe schaduwen op. Gelukkig heeft Hoek nu opnieuw de aandacht op hem gevestigd. Mensen als Colonius zijn vaak het kleinste gemene veelvoud van hun tijd. Zij volgen de sterkste stroom, zijn overal 'bij' en oefenen veel bestuurlijke functies uit. Maar hun biograaf wacht een moeilijke en tot op zekere hoogte ondankbare taak.

Colonius groeide op in een calvinistisch milieu in Metz, later in Gent. Zijn studiejaren bracht hij door in de grote centra van calvinistische geleerdheid: Genève, Heidelberg en Leiden. Zijn wetenschappelijke carrière was niet opvallend. Degelijkheid en gematigdheid zijn hier de kernwoorden.

Vanaf 1590 heeft Colonius de Waalse kerk van Rotterdam gediend als predikant. In deze kalme periode van zijn leven maakte hij zich verdienstelijk in het kerkewerk. Verder vestigde hij enige aandacht op zichzelf met een polemisch werkje tegen de rooms-katholieke leer. Grote promotie maakte Colonius pas in 1605. In dat jaar werd hij regent van het zojuist opgerichte Waalse college in Leiden. Tevens werd hij stadspredikant van de Nederlandstalige gemeente.

Het Waalse college volgde op bescheiden schaal het voorbeeld van het Statencollege. De alerte en vasthoudende Colonius heeft als regent deze instelling na moeilijke beginjaren tot bloei weten te brengen, al is natuurlijk nooit van een groot aantal studenten sprake geweest. Veel tijd heeft hij ook gestoken in het onderwijs en in de begeleiding van zijn leerlingen. Zijn positie bleef echter niet onaangevochten. Sommige Waalse kerken, die van Middelburg voorop, vonden dat het college te zwaar op de begroting drukte en dat de regent wel een erg fors salaris opstreek naast zijn predikantschap. Deze aanslag op zijn geldingsdrang heeft Colonius diep gekwetst, ook al slaagde hij er in zijn eigen nut en dat van het college overtuigend aan te tonen.

Binnen de Waalse kerken als geheel bekleedde Colonius samen met de Leidse hoogleraar Polyander een zeer vooraanstaande positie. Veel taken werden hem in classicaal en synodaal verband opgedragen. Als vanzelf raakte hij uiteraard ook betrokken bij de Synode van Dordrecht (1618-1619), waar hij oprad als leider van de delegatie van de Waalse kerken.

In leerstellig opzicht was Colonius beslist vredelievend. Zonder zijn op den duur ingenomen gematigd infralapsaristisch contraremonstrantse standpunt prijs te geven wist hij grip op te brengen voor de mening van anderen. Deze eigenschap maakte hem geschikt als docent en als kerkelijk leider. Zijn invloed was conservatief en kalmerend.

Een scheppend geleerde was Colonius bij dit alles niet. Zijn publikaties hangen duidelijk samen met zijn maatschappelijke taken, zonder dat van bevochten nieuwe inzichten sprake is. Het in Rotterdam geschreven boekje droeg een pastoraal karakter. In Leiden schreef hij als regent het zoveelste compendium van de *Institutie* van Calvijn. Hoek toont omslachtig aan dat het om een nauw bij de bedoelingen van het origineel aansluitende samenvatting in schoolse, maar niet scholastieke trant gaat. Hij kan echter niet waarschijnlijk maken dat van deze *Synopsis* enige invloed is uitgegaan buiten de kleine kring van het Waalse college.